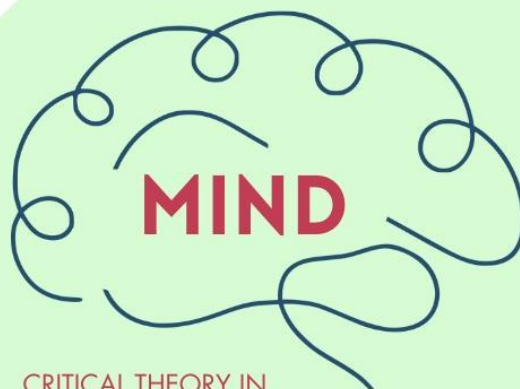

IO2. Izpildziņojums par pieaugušo izglītības programmām un dokumentiem.

AUTORI

KOORDINATORS: ARŪNAS BĒKŠTA, VILIJA
LUKOŠŪNIENĒ

IZPĒTES GRUPA: ARŪNAS BĒKŠTA, VILIJA
LUKOŠŪNIENĒ, SARMĪTE PĪLĀTE, INGRĪDA
MURAŠKOVSKA, GEORGIANA PASCU, DIANA
DUMITRU, SANJA ČOP, IVANA ROSANDIĆ

CRITICAL THEORY IN
ADULT EDUCATION PRACTICE:
EMPOWERMENT FOR CRITICAL ACTIONS

Co-funded by
the European Union

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein. Project number: 2023-1-IT01-KA220-ADU-000153426

IO2. Izpildziņojums par pieaugušo izglītības programmām un dokumentiem.

Satura rādītājs

3. [Ievads](#) 3

levads

Pieaugušo izglītības dokumentu un esošo programmu un prakses analīze, koncentrējoties uz kritisko domāšanu (turpmāk – KD) katrā valstī, sniedz koncentrētu priekšstatu par situācijas un norāda, kam jāpievērš uzmanība, izstrādājot praktiskos instrumentus KD attīstībai.

Izpildziņojums par pieaugušo izglītības programmām un dokumentiem sastāv no 3 nodaļām:

I. Starptautiskie dokumenti, II. Valsts tiesību akti, III. Mācību programmas un projekti.

Starptautisko dokumentu analīze sniedz vispārēju pārskatu par aktuālo politisko domāšanu Eiropas un pasaules politiskajā līmenī par kritiskās domāšanas attīstības nozīmi sabiedrībā un par pieaugušo izglītības lomu šajā kontekstā.

Nacionālās likumdošanas analīze sniedz priekšstatu par to, kā politiķi nacionālā līmenī atspoguļo kritiskās domāšanas jautājumu un kā viņi pārvērš idejas darbībās.

Programmu un projektu analīze sniedz konkrētu informāciju un idejas universāla KD attīstības modeļa izstrādei pieaugušajiem neformālajā izglītībā.

I. Starptautiskie dokumenti

1.1. Kritiskā domāšana un dezinformācija

ES dokumenti pasvīturo KD, kā galveno instrumentu dezinformācijas apkarošanai, kura tiek uzskatīta par būtisku draudu sabiedrībai.

2022. gada dezinformācijas prakses kodeksā¹ ir norādīts, ka "iedzīvotāju pakļaušana liela mēroga dezinformācijai, tostarp maldinošai vai klaji nepatiesai informācijai, ir liels izaicinājums Eiropai" un ka "mūsu atvērtā demokrātiskā sabiedrībā pilsoņiem ir iespēja būt informētiem un izteikt savu gribu publiskās debatēs, izmantojot brīvus un godīgus politiskos procesus".

No otras puses, pamattiesības ir pilnībā jāievēro visās dezinformācijas apkarojošās darbībās, valstīm ir jāņem vērā pamattiesības uz vārda brīvību, informācijas brīvību un privātumu, kā arī trauslais līdzsvars, kas ir jāpanāk starp pamattiesību ievērošanu un efektīviem pasākumiem, lai ierobežotu nelikumīga satura izplatību un ietekmi.

1.2. Kritiskā domāšana un aktīvs pilsoniskums

Eiropas padomes 2016. gada 30. maija SECINĀJUMI par plašsaziņas līdzekļu lietotprasmes un KD attīstību, ar izglītības un mācību palīdzību,² uzsver, ka KD ir galvenā prasme medijpratības attīstībai un aktīvai līdzdalībai pilsoniskajā dzīvē.

Mediju lietotprasme — tās ir, visas tehniskās, kognitīvās, sociālās, pilsoniskās un radošās spējas, kas ļauj mums piekļūt un kritiski izprast gan tradicionālos, gan jaunus plašsaziņas līdzekļu veidus, kā arī mijiedarboties ar tiem — kļūst arvien svarīgāka. Šīs prasmes ir cieši

¹2022. gada dezinformācijas prakses kodekss. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-desinformation>.

²PADOMES 2016. gada 30. maija SECINĀJUMI par plašsaziņas līdzekļu lietotprasmes un kritiskās domāšanas attīstību, izmantojot izglītību un apmācību. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/05/30/eycs-conclusions-developing-media-literacy/>

saistītas ar aktīvu iesaistīšanos demokrātiskā dzīvē, būt aktīvam pilsonim un spēju kritiski un neatkarīgi spriest, kā arī izvērtēt savu rīcību, un tādējādi uzlabot jauniešu noturību, saskaroties ar ekstrēmistiskiem vēstījumiem un dezinformāciju.

Plašsaziņas līdzekļu lietotprasme, kas saistīta ar lasītprasmi un komunikācijas prasmi kopumā, ietver arī citas pamatprasmes, jo īpaši sociālo un pilsonisko kompetenci, kurai ir skaidra saikne ar kritisko domāšanu, nodrošinot, ka cilvēki var novērtēt dažādību un cienīt citu cilvēku uzskatus un vērtības, ka viņiem ir zināšanas un izpratne par kultūras izpausmēm, kuru pamatā ir spēja saistīt savu viedokli ar citu cilvēku viedokļu paušanas veidu, tostarp to cilvēku, kuriem ir atšķirīga kultūras izcelsme.

Attiecībā uz pieaugušo izglītību, dokuments aicina dalībvalstis:

- *Mūžizglītības perspektīvā censties paaugstināt digitālās kompetences līmeni visu vecumu izglītojamo vidū, kas ir svarīgs priekšnoteikums, lai stiprinātu viņu spēju aktīvi piedalīties mūsdienu sabiedrības demokrātiskajā dzīvē, kā arī lai uzlabotu viņu nodarbinātības iespējas.*
- *Veicināt sociāli drošu mācību vidi gan tiešsaistē, gan klātienē, kurā var atklāti apspriest strīdīgus jautājumus un saglabāt vārda brīvību, un dot iespēju mācībspēkiem uzsākt un vadīt šādas diskusijas.*

Globālajā ziņojumā par pieaugušo izglītību un izglītību (GRALE) (GRALE 5, 2022). UNESCO Mūžizglītības institūts³ koncentrējas uz pilsonisko izglītību.

GRALE 5 pasvītro, ka pilsonisko izglītību var uzskatīt par dabisku “sociālās izglītības” paplašinājumu; proti, zināšanas un kritiska izpratne par pilsoniskajām tiesībām un pienākumiem, pilsonisko, sociālo tikumu, ekonomisko tikumu un politisko tikumu izkopšana, kā arī spēja iesaistīties transformējošā dialogā, sarunās un mijiedarbībā.

Ziņojumā atzīta pieaugušo izglītības nozīme pilsoniskajā izglītībā un aicināts uz pieaugušo izglītotāju profesionalizāciju un izglītības kvalitātes paaugstināšanu:

Pedagogu profesionalizācija un apmācība ir nesaraujami saistīta ar izglītības kvalitātes jautājumu. <...> Pedagoģa galvenā loma ir būt ceļvedim un mācīšanās veicinātājam, mudinot izglītojamos iesaistīties kritiskā izpētē un atbalstot zināšanu, prasmju, vērtību un attieksmju attīstību, kas veicina pozitīvas personiskās un sociālās pārmaiņas. Tāpēc pieaugušo izglītotājiem ir izšķiroša nozīme tādas vides veidošanā pilsoniskajai izglītībai, kas ir droša, iekļaujoša un efektīva, un attiecīgi jāattīsta viņu profesionalizācija, jo īpaši attiecībā uz marginalizētu un nelabvēlīgā situācijā esošu grupu iesaistīšanu.

³ Globālais ziņojums par pieaugušo izglītību un izglītību (GRALE) (GRALE 5, 2022). UNESCO Mūžizglītības institūts. <https://www.uil.unesco.org/en/adult-education/global-report-grale>

1.3. Kritiskā domāšana un prasmes un kompetences

Eiropas prasmju programmas 2020. gadam 6.⁴ aktivitāte: *Prasmes savstarpējas pārejas atbalstam* uzsver, ka “ne tikai tehniskās prasmes, bet arī darba tirgum arvien vairāk vajadzīgas caurviju prasmes, piemēram, darbs komandā, kritiskā domāšana un radoša problēmu risināšana. <...>. Lai gan skolām ir sava loma, šīs prasmes biežāk tiek attīstītas ārpus formālās izglītības, darbā un visas dzīves garumā.

ES ieteikums par mūžizglītības pamatkompetencēm (2018)⁵ vērš uzmanību uz to, ka pamatkompetences tiek attīstītas visas dzīves garumā, formālās, neformālās un ikdienas izglītības ceļā dažādās vidēs, tostarp ģimenē, skolā, darba vietā, tuvākajā apkārtnē un citās kopienās.

Svarīgi ir tas, ka tādas prasmes kā KD, problēmu risināšana, darbs komandā, komunikācija, radošums, sarunu vešana, analītiskās un starpkultūru prasmes ir iestrādātas visās pamatkompetencēs.

Šīs ir astoņas pamatkompetences:

- Lasītprasmes kompetence
- Daudzvalodu kompetence
- Matemātiskā kompetence un kompetence zinātnē, tehnoloģijā un inženierzinātnēs
- Digitālā kompetence
- Personiskā, sociālā un mācēt mācīties kompetence
- Pilsonības kompetence
- Uzņēmējdarbības kompetence
- Kultūras apziņas un izpausmes kompetence

1.4. Kritiskās domāšanas kompetences ietvars, kas balstīts uz ES ieteikumu par pamatkompetencēm mūžizglītībā.

Katra no astoņām kompetencēm satur KD apakškompetenci. Saliekot tās kopā, mēs varam apkopot vispārējo KD kompetences ietvaru:

- *Spēja novērtēt un strādāt ar informāciju. Individīdiem ir kritiski jāvērtē informācijas un datu, kas ir pieejami ar digitāliem līdzekļiem derīgums, uzticamība un ietekme, un jāapzinās juridiskie un ētiskie principi, kas saistīti ar digitālo tehnoloģiju izmantošanu.*
- *Reflektīva un kritiska, tomēr zinātkāra, atvērta un tālredzīga attieksme pret digitālo tehnoloģiju evolūciju.*
- *Kritiska izpratne par galvenajām norisēm valsts, Eiropas un pasaules vēsturē.*

⁴Eiropas prasmju programma 2020. gadam.

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=9723&furtherNews=yes#navItem-1>

⁵[par](#) pamatprasmēm mūžizglītībā

- *Zināšanas par pamatjēdzieniem un parādībām, kas attiecas uz indivīdiem, grupām, darba organizācijām, sabiedrību, ekonomiku un kultūru.*
- *Integrētas problēmu risināšanas prasmes, kā arī prasmes atrast argumentus un konstruktīvi līdzdarboties kopienas aktivitātēs, kā arī lēmumu pieņemšanā visos līmeņos, sākot no vietējā un valsts līdz Eiropas un starptautiskajam līmenim.*
- *Spēja rīkoties atbilstoši iespējām un idejai un radoši pārveidot tās par vērtībām citiem.*
- *Iniciatīva un neatlaidība, kā arī spēja sadarboties, lai plānotu un vadītu projektus, kuriem ir kultūras, sociāla vai finansiāla vērtība.*

II. Valsts tiesību akti un politikas dokumenti

KD vajadzētu atspoguļoties jebkura normatīvā akta sadaļās, kurās aprakstīti izglītības mērķi un principi un stratēģiskos politikas dokumentos vajadzētu raksturot KD un pilsoniskās sabiedrības attīstības nepieciešamību.

Diemžēl valsts un pašvaldību iestādes nesaskata KD kā nozīmīgu instrumentu pilsoniskās sabiedrības attīstībai. KD ir kritiska, lai analizētu procesus pašā sabiedrībā: "Pilsonības kompetence ir spēja darboties kā atbildīgiem pilsoņiem un pilnvērtīgi piedalīties pilsoniskajā un sociālajā dzīvē, balstoties uz izpratni par sociālajiem, ekonomiskajiem, juridiskajiem un politiskajiem jēdzieniem un struktūrām, kā arī globālo attīstību un ilgtspējību."⁶

2.1. Valsts tiesību akti

1. Latvijas un Lietuvas nacionālajos tiesību aktos par izglītību vai pieaugušo izglītību, KD nav minēta ne kā izglītības mērķis, ne kā izglītības pamatprincips.
2. Horvātijā KD ir iekļauta likumā par Horvātijas kvalifikāciju ietvarstruktūru⁷, kurā aprakstīti mācību rezultātu līmeņi.
3. Lai gan Rumānijā KD tiek saukta par būtisku kompetenci dažādās nacionālajās stratēģijās un tā tika iekļauta Pirms augstskolas izglītības likumā, nacionālajā pieaugušo izglītības likumdošanā tā vispār nav minēta. Pirms augstskolas izglītības likumā KD ir minēta kā daļa no valsts mācību programmas⁸.

2.2. Politikas dokumenti

Horvātija.

Pieaugušo izglītības politikas dokumentos KD nav minēta.

Latvija

1. Politikas plānošanas dokumentos KD parādās tikai pēdējā periodā (2021-2027). Iepriekš tā parādījās tikai kultūrpolitikas un mediju politikas pamatnostādnēs.

⁶ES ieteikums par pamatprasmēm mūžizglītībā 2018. gada maijā. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1/language-en>

⁷Likums par Horvātijas kvalifikāciju ietvarstruktūru. <https://www.zakon.hr/z/566/Zakon-o-Hrvatskom-kvalifikacijskom-okviru>

⁸ Pirmsaugstskolas izglītības likums

<https://edu.ro/sites/default/files/ fi%C8%99iere/Minister/2023/Legi educatie Romania educata/legi monitor/Legea invatamantului preuniversitar nr 198.pdf>

2. Lai gan Izglītības attīstības pamatnostādņēs 2021-2027 KD ir aktualizēta kā ikvienam būtiska prasme, konteksts liecina, ka tā tiek saistīta ar Skola 2030 veidoto izglītības saturu skolēniem. Jebkurā gadījumā KD attīstība pieaugušajiem neparādās darbības virziena uzdevumos. Attiecībā uz pieaugušo izglītību tiek minēti divi vispārīgi uzdevumi: Kvalitatīvs un pieejams pieaugušo izglītības piedāvājums un Ilgtspējīgas pieaugušo izglītības sistēmas attīstība.
3. Iepriekšējā perioda dokumentos KD aktualitāte ir uzsvērtā sabiedrības vērtīborientācijas un personīgās jaunrades kontekstā. Pēdējā laika dokumentos dominē izpratne par KD kā līdzekli drošības stiprināšanai pret viltus ziņām un propagandu.
4. Nozaru politikas aspektā KD akcentēta kultūrpolitikas dokumentos, digitālās transformācijas vadlīnijās un bērnu, jauniešu un ģimenes attīstības vadlīnijās. Lai gan pēdējā laikā ir pieaudzis pieprasījums pēc pieaugušo izglītības, kas spēj apmierināt darba tirgus vajadzības, KD kā prasmīgam un konkurētspējīgam darbiniekam nepieciešama prasme nodarbinātības un ekonomikas attīstības dokumentos nav minēta.
5. Runājot par profesijām, KD nepieciešamība tiek uzsvērtā mediju speciālistiem, kultūras pētniekiem un digitālajiem aģentiem.

Lietuva

1. Galvenais politikas dokuments, kas apstiprināts 2023. gada decembrī, ir Valsts progresā stratēģija "Lietuva 2050" ceļvedis⁹. Tajā teikts, ka "Īpaši svarīga kļūst vispusīga izglītība, kas tiek saprasta ne tikai kā akadēmiskās zināšanas, bet arī kā kritiskā domāšana, radošums, sadarbība un citas nākotnei nepieciešamās sociāli emocionālās prasmes, kā arī izturība un spēja rūpēties par sevi un citiem, kam rūpes vajadzīgas". Dokumentā nav noteiktas vecuma grupas, taču no konteksta var saprast, ka tajā galvenā uzmanība pievērsta formālai izglītībai: "Integrēta un atvērta izglītības sistēma kalpo indivīdam: tā nodrošina brīvam cilvēkam nepieciešamās akadēmiskās, kultūras, pilsoniskās un sociālās zināšanas, prasmes, emocionālās un politiskās kompetences, finanšu, mediju, veselības un vides prasības prasmes, attīsta patstāvīgu, atbildīgu un uz sadarbību vērstu personību."
2. Pārsteidzoši, ka KD nav minēta Līgumā par Lietuvas izglītības politiku (2021–2030)¹⁰.
3. Skaidrāk KD ir uzsvērtā Lietuvas kultūrpolitikas stratēģijā, ko Lietuvas Republikas valdība apstiprināja 2019. gadā¹¹. Tās trešais mērķis ir "Veidot kritisko domāšanu un pilsonisku sabiedrību, kas veido savu identitāti", un tā īstenošanai izvirzīti divi uzdevumi:
 - 3.1. uzdevums: Stiprināt iedzīvotāju un institūciju pilsonisko aktivitāti un zināšanas, izturību pret informatīvajiem draudiem;
 - 3.2. uzdevums: Stiprināt sabiedrības kritisko domāšanu, profesionāli izvērtējot kultūras parādības.
4. Lietuvas Republikas astoņpadsmitās valdības programmā (2020)¹² KD tiek uzskatīta par svarīgu līdzekli aizsardzībai pret informācijas draudiem un valsts drošības stiprināšanai.
5. Līdz ar to redzams, ka KD politiku skatījumā pārsvarā ir svarīgs instruments, lai stiprinātu iedzīvotāju izturību pret ārējiem informācijas draudiem.

⁹Valsts progresā stratēģijas "Lietuva 2050" ceļvedis.

https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35435&p_t=287183

¹⁰Līgums par Lietuvas izglītības politiku (2021–2030). [OdR2qpyyHyo.pdf \(lrv.lt\)](#)

¹¹Lietuvas kultūrpolitikas stratēģija <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAKD/lt/TAD/4bafb6019d4d11e9aab6d8dd69c6da66?ifwid=57lm4zwfo>

¹²Lietuvas Republikas astoņpadsmitās valdības programma. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAKD/lt/tad/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c>

6. Politisko un politikas dokumentu autori uzskata, ka KD ir svarīga jaunajai paaudzei un aizmirst pieaugušos iedzīvotājus, kas ir lielākā pilsoņu un vēlētāju daļa. Politikā uzskata, ka vienīgais svarīgais jautājums saistībā ar KD ir ārējie dezinformācijas draudi.

Rumānija

1. Nacionālajā stratēģijā ilgtspējīgai attīstībai 2030. gadā¹³ KD tiek uzskatīta par daļu no ilgtspējīgas attīstības mērķiem, garantējot kvalitatīvu izglītību un veicinot mācīšanās iespējas visas dzīves garumā. *Izglītība jāuztver kā process, kas sagatavo jaunās paaudzes nākotnes izaicinājumiem un tas notiek visas dzīves laikā, veicinot jauninājumus, meritokrātiju, konstruktīvu kritisko domāšanu, zinātkāri un emancipāciju.*
2. Valsts stratēģijā pieaugušo izglītībai¹⁴ (2023-2027) KD ir specifisks darbības virziens caurviju prasmju attīstīšanai: *Darba tirgū papildus tehniskajām prasmēm ir vajadzīgas arvien vairāk caurviju prasmju, piemēram, sadarbība, kritiskā domāšana un radoša problēmu risināšana, prasmju vērtēšana un atzišana, izmantojot mikrosertifikācijas, kas var veicināt pieaugušo mobilitāti un tālākizglītību.*
3. Nacionālās pieaugušo tālākizglītības stratēģijas projekts 2024.-2030.gadam¹⁵ (kas šobrīd ir atklāts publiskai apspriešanai) uzsver, ka KD ir daļa no pieaugušo izglītības vērtību sistēmas: *b. Personas brīvība un autonomija: stratēģija uzsver indivīda brīvības un personiskās autonomijas nozīmi, tostarp identitāti un piederību kopienai, drošību, morālo un materiālo drošību, kā arī attiecības ar iestādēm un pakalpojumu sniedzējiem. Šīs vērtības atbalsta piekļuvi pienācīgam darbam, ilgtermiņa nodarbinātības iespējām, kritisko domāšanu un aktīvu līdzdalību sociāli ekonomiskajā dialogā, ko veicina jaunās tehnoloģijas, atspoguļojot stratēģijas apņemšanos uzlabot kognitīvās un digitālās prasmes.*
4. Nacionālais sākotnējās izglītības un nepārtrauktas profesionālās pilnveides ieviešanas plāns¹⁶ KD uzskata par vienu no pasākumiem profesionālās un tehniskās izglītības pievilcības palielināšanai: *Izstrādājot pievilcīgas sākotnējās profesionālās mācību programmas skolēniem, būtiski ir atbalstīt nepieciešamo caurviju prasmju attīstību veiksmīgai karjerai, karjeras maiņas atvieglošanai un personības attīstībai. Kompetences un uzņēmējdarbība, digitālās prasmes, kritiskā domāšana un karjeras vadības prasmes kļūst būtiskas mūsdienu dinamiskajā un konkurētspējīgajā sociālekonomiskajā vidē.*

¹³ Rumānijas valsts stratēģija ilgtspējīgai attīstībai 2030

<https://www.edu.ro/sites/default/files/Strategia-nationala-pentru-dezvoltarea-durabila-a-Rom%C3%A2niei-2030.pdf>

¹⁴ Valsts stratēģija pieaugušo apmācībai 2023-2027

https://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/MMSS/Transparenta_decizionala/20230907_hg-snfa-23_27-anexa1-strategie.pdf

¹⁵ Nacionālās stratēģijas projekts pieaugušo nepārtrauktai izglītībai 2024.-2030. gadam

https://www.edu.ro/sites/default/files/ProieKD_SNECA_24_30.pdf

¹⁶ Valsts ieviešanas plāns sākotnējās izglītības un nepārtrauktas profesionālās pilnveides nodrošināšanai

https://www.edu.ro/sites/default/files/_fi%C8%99iere/Cooperare-Internationala/2023/Romania_PNI-VET_RO.pdf

5. Rumānijas izglītības digitalizācijas stratēģijā 2021.–2027. gadam¹⁷ KD uzsvērtā digitālā kompetence. *Digitālā kompetence ietver drošu, kritisku un atbildīgu digitālo tehnoloģiju izmantošanu mācību, darba un sociālās līdzdalības aktivitāšu kontekstā. Tā ietver digitālo prasmi, komunikāciju un sadarbību, mediju lietotprasmi, digitālā satura izveidi (tostarp programmēšanu), drošību (tostarp labklājību/komfortu tiešsaistes vidē un kiberdrošības prasmes), cieņu pret intelektuālo īpašumu, problēmu risināšanu un kritisko domāšanu.*
6. Nacionālajā finanšu izglītības stratēģijā 2023.–2030. gadam¹⁸ īpaša uzmanība pievērsta projektu mācīšanās formai, kas ļauj līdzdalību apgūt iesaistoties, nevis tikai diskutējot par līdzdalību; tiek uzsvērtā arī 21. gadsimta nepieciešamo prasmju attīstības veicināšana: radošums, kritiskā domāšana, komunikācijas un sadarbības prasmes, pielāgošanās spēja un atbildība.

III. Programmas un projekti

3.1. ES projekti par KD

1. **ES projektu īstenotāji.** ES projektus par KD īsteno dažādu iestāžu un organizāciju konsorcijs: pieaugušo izglītības centri, vidusskolas, NVO, privātie uzņēmumi un valsts izglītības sektors. Informācijas avots - platforma <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projekDs>. Tika atrasti 14 projekti (2017-2023), kas veltīti KD tēmai. Visi projekti tiek finansēti ar Erasmus+ programmas atbalstu.

Projektu galvenā ideja ir jauniešu, pieaugušo un senioru KD prasmju attīstīšana. Tajos uzsvērtā KD kā instruments pieaugušo izpratnes stiprināšanai par sociālajiem un politiskajiem procesiem un viņu pilsoiskās apziņas veicināšanai. Lielākajā daļā projektu KD ir mācību objekts. Vairāki projekti izmanto KD kā līdzekli, lai uzlabotu prasmes citās jomās, piemēram, valodu apguvē, digitālajās prasmēs, politisko lēmumu pieņemšanas procesos.

2. **ES projektu mērķi.** Projektus raksturo daudz dažādu mērķu. Nosacīti tos var iedalīt vispārīgos un specifiskos.

2.1. Vispārējie mērķi

- stiprināt spēju darboties 21. gadsimta pasaulē un uzņēmuma prasību izpildi attiecībā uz indivīdu individuālajām kompetencēm, veicinot izpratni par notiekošo;
- piekļūt fundamentālām zināšanām par Eiropā izplatītās nepatiesas informācijas mehānismiem un sekām;
- palielināt informētību un pamatzināšanas par "viltus ziņām", dezinformāciju, kā arī par rīkiem to atklāšanai;

¹⁷ Izglītības digitalizācijas stratēģija Rumānijā — 2021-2027
<https://www.edu.ro/sites/default/files/SMART.Edu%20-%20document%20consultare.pdf>

¹⁸ Nacionālā finanšu izglītības stratēģija 2023.–2030. gadam
https://www.edu.ro/sites/default/files/SNEF_proieKD_2023.pdf

- ieviest uz spēlēm un uz viktorīnām balstītu mācīšanos, kā metodiku kompetenču attīstībai un iespēju palielināšanai.

2.2. Konkrētie mērķi

2.2.1. Pieaugušo izglītotājiem:

- dot pieaugušo izglītības koordinatoriem jaunus rīkus, lai mācītu un pilnveidotu kopienās dzīvojošos;
- izstrādāt mācību kursu un mācību materiālus izglītotājiem un citiem izglītības darbiniekiem ar mērķi uzlabot viņu spējas nodrošināt kvalitatīvas medijpratības programmas daudzveidīgai vecāku un vecvecāku auditorijai;
- paplašināt un attīstīt pieaugušo izglītotāju medijpratības prasmes un kompetenci šo prasmju efektīvā mācīšanās (īpaši tiem, kas strādā ar nelabvēlīgā situācijā esošiem izglītojamajiem).

2.2.2. Pieaugušajiem:

- sagatavot cilvēkus 55+ novecošanas procesam (funkcionālā lasītprasme);
- izstrādāt metodes un materiālus vecākiem un vecvecākiem, to lietošanai mājās kopā ar bērniem un mazbērniem;
- izstrādāt pielāgotus mācību ceļus, kuros izglītojamie iemācīsies iesaistīties sociālos un politiskos procesos, nostiprinās izpratni par tiem un apzināsies savas pilsoņa tiesības;
- dot iespēju pieaugušajiem izglītojamajiem atpazīt, identificēt tiešsaistes informācijas riskus, rīkoties un pārvaldīt tos;
- uzlabot un paplašināt kvalitatīvas mācīšanās iespējas pieaugušajiem ar zemāku kvalifikāciju, uzlabojot viņu caurviju prasmes, lai piekļūtu darba tirgum;
- palielināt medijpratības prasmes pieaugušajiem izglītojamajiem (īpaši nelabvēlīgā situācijā esošajiem).

2.2.3. Instrumentu izveidei:

- izstrādāt interaktīvu tiešsaistes platformu, kas atbalsta radošuma un KD prasmju apguvi un norāda vispārīgu maršrutu caurviju prasmju pilnveidošanai;
- pamatojoties uz Eiropas valstīs veikto aptauju rezultātiem, izveidot KD e-mācību platformu un rezultātā efektīvu instrumentu KD prasmju attīstīšanai.

3. **Metodiskais modelis/mācību programma.** Metodiskais modelis tika atrasts tikai vienā projektā¹⁹. Mācību programma tika atrasta četros projektos²⁰. Pārējie astoņi projekti

¹⁹ APPRIKOTE, <https://apricot4parents.org/parents-and-grandparents-en/>

²⁰ Boomerang, <https://www.boomerang-projeKD.org/mooc-boomerang?lang=en>

nenodrošina ne metodisko modeli, ne mācību programmu.

4. **Metodes.** Projektos tiek izmantotas dažādas metodes. Metožu kopas tiek prezentētas kā viens no projekta rezultātiem (galvenokārt rokasgrāmatas veidā). Projektos pielietotās metodes: diskusijas, grupu darbs, pārdomas, ledlauzis, viktorīnas, digitālās aktivitātes. Mācību grāmatās ir aprakstītas gan metodes, gan konkrēti uzdevumi.

5. **Ilgums** . Projektos izveidoto mācību programmu ilgums ir atšķirīgs: no 6 līdz pat 20 stundām.

6. **Mācību forma.** Mācību formas projektos ir klātienes mācīšanās, jauktā apmācība, tiešsaistes, spēļu platformas un uz viktorīnām balstīta mācīšanās.

7. **Ieguvējs (mērķa grupa).** Daudzos gadījumos ieguvējs nav norādīts: nav skaidrs viņa vecums, dzimums, nodarbošanās, nodarbinātības statuss. No pieejamās informācijas varam secināt, ka lielākajā daļā projektu sākotnējā mērķa grupa ir skolotāji, treneri, sociālie darbinieki, konsultanti. Netiešā mērķa grupa ir pieaugušie, jaunieši (dažos gadījumos cilvēki ar grūtībām, nelabvēlīgā situācijā esošie), seniori un/vai sabiedrība.

3.2. Mācību programmas par KD

Partneru nodrošināto mācību programmu piemēri ir atrodamī dokumentā '*IO2-Pielikumi. Mācību programmas, kas saistītas ar kritisko domāšanu*'. Šeit mēs sniedzam vispārīgu pārskatu.

1. **Mācību programmu nodrošinātāji.** Programmas par KD nodrošina privātie konsultāciju uzņēmumi, valsts izglītības iestādes un NVO. Informācijas avots ir programmu reklāmas internetā. Tās ir dažādi strukturētas, bieži vien ļoti īsas un ar dažiem izņēmumiem neapraksta metodiku. Ir trīs veidu programmas: a) kur KD ir mācību priekšmets, b) kur KD ir daļa no lielākas tēmas un c) kur KD ir tēmas metodoloģijas fons.
2. **Mācību programmas mērķi.** Privāto uzņēmumu un valsts izglītības iestāžu piedāvātās mācību programmas ir paredzētas personības attīstībai, bet NVO – personības un kopienas attīstībai. KD māca vispārīgi vai saistībā ar argumentācijas prasēm, viltus ziņām, medijpratību, kara draudiem, veselības jautājumiem, mākslīgo intelektu un interneta drošību, kā arī dabas aizsardzību.
3. **Metodes.** Vairumā gadījumu mācību metodes nav norādītas vai aprakstītas ļoti vispārīgi.
4. **Ilgums.** Programmu ilgums svārstās no 4 līdz 40 stundām. Projektu gadījumā tas varētu būt līdz 200 stundām, jo KD ir iestrādāta visās projekta daļās kā filozofiskais fons.
5. **Mācību forma.** Mācību forma var būt klātienes, tālmācība un jaukta apmācība. Pieredzes mācīšanās reālās dzīves situācijās pārsvarā tiek īstenota klātienē ar mērķa grupu. Dažos gadījumos, piemēram, diskusiju organizēšanu var organizēt arī tiešsaistē.
6. **Ieguvējs (mērķa grupa).** Daudzos gadījumos ieguvējs nav norādīts: nav skaidrs viņa vecums, dzimums, nodarbošanās, nodarbinātības statuss. No pieejamās informācijas varam secināt, ka lielākās mērķa grupas ir skolotāji kvalifikācijasursos, lai mācītos par savu audzēkņu kritiskās

CONCRIT, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projeKD-result-content/22fbfb83-e576-40bb-8864-78c0f200d621/CONCRIT_Handbook.pdf

Kritiskā domāšana, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projeKD-result-content/31f5b356-9d28-4b5e-8160-ad8f9d5b153b/CAT_guidelines_for_educators_EN.pdf

Nav alternatīvu faktu, https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projeKD-result-content/14bd76a7-a63c-423a-b353-5fe8aed17548/No_Alternative_FaKDs_Training_Programme_for_Adult_E

domāšanas attīstīšanu un seniori, kuri programmās lielākoties piedalās Mediju un informācijpratības mācībās.

3.3. Projektu un mācību programmu tēmas par KD

Šeit mēs piedāvājam ar KD saistīto tēmu sarakstu, kas atrodamas projektos un mācību programmās. Tēmas sakārtotas 1.4.nodaļā noteiktajā kompetenču ietvarā:

Spēja novērtēt un strādāt ar informāciju. Individīdiem ir kritiski jāvērtē informācijas un datu derīgums, uzticamība un ietekme, kas ir pieejami ar digitāliem līdzekļiem, un jāapzinās juridiskie un ētiskie principi, kas saistīti ar digitālo tehnoloģiju izmantošanu.

- Neapjukt informācijas karā.
- Nepatiesa informācija: tipoloģija, viltus informācijas izplatīšanas mehānismu atpazīšana, tās ietekme un apjoms. Kāpēc mēs ticam nepatiesai informācijai? Kā mūsu smadzenes mūs maldina.
- Viltus ziņas un dezinformācija. Dezinformācijas konceptualizācija. Kā cīnīties ar dezinformāciju: rīki un metodoloģijas. Padomi viltus ziņu pamanīšanai. Viltus fotogrāfiju identificēšana.
- Datorkurss – pārbaudiet faktus.
- Drošība un privātums. Droša un atbildīga prakse. Kā droši lietot internetu.
- Samaziniet satraukumu, spējot objektīvāk novērtēt un paredzēt notikumus.
- Kā atlasīt un kritiski novērtēt internetā sniegto informāciju.
- Kādi ir drošākas interneta lietošanas pamatnoteikumi?

Reflektīva un kritiska, tomēr zinātkāra, atvērta un tālredzīga attieksme pret digitālo tehnoloģiju evolūciju.

- Sociālā distance. Virtuālo sociālo telpu (internets, sociālie tīkli, spēles) priekšrocības un riski.
- Sociālo mediju lietošanas priekšrocības senioriem.
- Kā atlasīt un kritiski novērtēt internetā sniegto informāciju.
- Digitālo prasmju attīstīšana un digitālo rīku izmantošana.
- Digitālie riski. Digitālā identitāte. Kiberdrošība, kiberhuligānisms. Pikšķerēšana.
- Mediju un informācijas pratība. Kopēja izpratne par medijpratību ES kontekstā.

Kritiska izpratne par galvenajām norisēm valsts, Eiropas un pasaules vēsturē.

- Mēs programmās neatradām nevienu tēmu par šo jautājumu.

Zināšanas par pamatjēdzieniem un parādībām, kas attiecas uz indivīdiem, grupām, iestādēm, sabiedrību, ekonomiku un kultūru.

- KD ir sociālā domāšana. KD kā brīvība un atbildība. Kritiskā apziņa un kritiskā refleksivitāte. Morālās dilemmas mūsdienu pasaulē.

- Sociālās realitātes uztveres un interpretācijas problēma. Sociālās pasaules ikdiena un mitoloģija. Radošums kā sociālās pasaules izpratne un interpretācija.
- Sazvērestības teorija. Kā atpazīt sazvērestības teoriju. Negrimt melos vai sazvērestības teorijās.
- Tiešsaistes radikālisms un ekstrēmisms.
- Starpkultūru izpratne un attiecības.
- Sociālo grupu jēdziens. Vara, privilēģijas un apspiešana.
- Objektivitāte un diskriminācija. Vienlīdzīgas iespējas. Aizspriedumu un stereotipu vadība.
- Sociāli ekonomiskā izcelsme kā būtisks kritisko domāšanu ietekmējošs faktors.
- KD – politiskās aktivitātes dzinējspēks?

Integrētas problēmu risināšanas prasmes, kā arī prasmes argumentēt un konstruktīvi līdzdarboties kopienas aktivitātēs, kā arī lēmumu pieņemšanā visos līmeņos, sākot no vietējā un valsts līdz Eiropas un starptautiskajam līmenim.

- jēdziens KD attīstība: teorija un prakse, priekšnoteikumi un pieņēmumi. KD process, stratēģijas un paņēmieni. Kādi faktori ietekmē KD? KD metodes, KD prasmju līmeņi. Domāšanas spēju novērtēšana. Kas ir kritisks domātājs?
- Barjeras KD un izplatītākās domāšanas kļūdas. Kādi faktori apgrūtina efektīvu lēmumu pieņemšanu?
- KD iestādes darbības uzlabošanai un stiprināšanai.
- KD un problēmu risināšana. Lēmumu pieņemšanas procesa pārveidošana, izmantojot koučinga un neirozinātnes rīkus.
- Kognitīvo aizspriedumu apzināšanās un pārvaldība.
- Spēt pieņemt savlaicīgus un pārdomātākus lēmumus un pielāgojumus dažādās dzīves jomās.
- Kā pieņemt efektīvākus lēmumus. Kad jāpiemēro KD?
- Lēmumu pieņemšanas process: divas domāšanas sistēmas, kas ietekmē lēmumus. Ātra un lēna domāšana (D. Kānemans). Uz intuīciju un automātisko domāšanu balstīti lēmumi un to ietekme uz rezultātiem.
- Situācijas un konteksta izpratnes nozīme lēmumu pieņemšanā.
- Attieksmju un pieņēmumu ietekme uz pieņemto lēmumu kvalitāti. Pieņēmumu "slazds". Cik bieži mēs uzskatām pieņēmumus kā faktus?
- Kā neapmānīt.

Spēja rīkoties atbilstoši iespējām un nolūkiem un radoši pārveidot tās par vērtībām citiem.

- Konkrētu mediju prasmju un digitālo stāstu vajadzību identificēšana dažādos apstākļos. Digitālā stāstīšana/stāsti pilsoniskajā izglītībā.
- Seši kritiski domājoši jautājumi jebkurai situācijai.

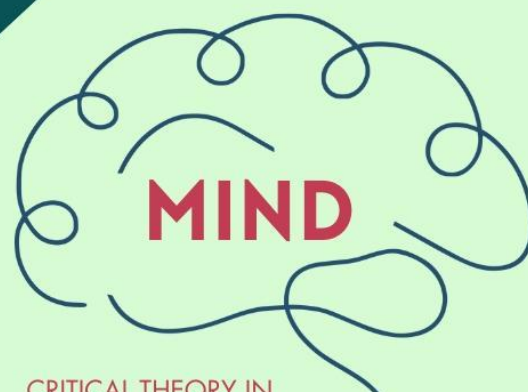
- Būtiski komunikācijas elementi.
- KD attīstīšana sadarbībā (es un citi; es un grupa; mēs esam grupa).
- Uzņēmējdarbības un KD prasmes angļu valodas apguvē.
- Spēļu platforma un uz viktorinām balstīta mācīšanās.

Iniciatīva un neatlaidība, kā arī spēja sadarboties, lai plānotu un vadītu projektus, kuriem ir kultūras, sociāla vai finansiāla vērtība.

- KD iestādes darbības uzlabošanai un nostiprināšanai.
- Praktiskās aktivitātes KD izglītības shēmas, stratēģiju un metožu pielietošanā iestādē. Pieredzes analīze un diskusija.
- KD attīstīšana sadarbībā (es un citi; es un grupa; mēs esam grupa).
- Aizstāvība. Aizstāvības kampaņas organizēšana un realizācija.

Secinājumi

1. KD ir galvenā kompetence mediju lietotprasmes attīstīšanai un aktīvai līdzdalībai pilsoniskajā dzīvē.
2. Valsts un pašvaldību iestādes nesaskata KD kā būtisku instrumentu pilsoniskās sabiedrības attīstībai.
3. Tādas prasmes kā KD, problēmu risināšana, komandas darbs, komunikācija, radošums, sarunu vešana, analītiskās un starpkultūru prasmes ir iestrādātas visās pamatkompetencēs. Tās bieži tiek attīstītas ārpus formālās izglītības, darbā un visa mūža garumā.
4. Projektu un mācību programmu analīze parādīja, ka pastāv liela tēmu dažādība, ko varētu sakārtot vispārējā KD kompetenču ietvarā:
 - Spēja novērtēt un strādāt ar informāciju.
 - Reflektīva un kritiska attieksme pret digitālo tehnoloģiju evolūciju.
 - Kritiska izpratne par galvenajām norisēm valsts, Eiropas un pasaules vēsturē.
 - Zināšanas par pamatjēdzieniem un parādībām, kas attiecas uz indivīdiem, grupām, iestādēm, sabiedrību, ekonomiku un kultūru.
 - Integrētas problēmu risināšanas un lēmumu pieņemšanas prasmes.
 - Spēja rīkoties pēc iespējām un nolūkiem un radoši pārveidot tās par vērtībām citiem.
 - Iniciatīva un neatlaidība, kā arī spēja sadarboties, lai plānotu un vadītu projektus, kuriem ir kultūras, sociāla vai finansiāla vērtība.
5. Partnervalstīs ir programmas un projekti, kuru mērķis ir attīstīt KD prasmes, taču tās ir epizodiskas, nekonsekventas un īslaicīgas.
6. Galvenās KD programmu un projektu mērķa grupas ir skolotāji kvalifikācijasursos, kuri apgūst prasmes savu izglītojamo un senioru kritiskās domāšanas attīstībai.

CRITICAL THEORY IN
ADULT EDUCATION PRACTICE:
EMPOWERMENT FOR CRITICAL ACTIONS

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein. Project number: 2023-1-LT01-KA220-ADU-000153426